

Esu Karolis

NATALIA GANCARZ

ILIUSTRACIJOS: DIANA KARPOWICZ

Vilnius 2017

ME SOM BACHTAŁO

**Mano Mamai,
be kurios nebūtų nieko...**

GYVENU STOVYKLOJE

Mano vardas Karolis, bet mane vadina Bachtalo, o tai reiškia „Lydimas sėkmės”. Tikriausiai todėl, kad esu jauniausias ir visi mane labiausiai lepina. Turiu tris brolius ir dvi seseris, viena jų yra mano sesuo dvynė. Esame identiški. Ji taip pat yra jauniausia, bet kiek vyresnė nei aš. Jos vardas Sara.

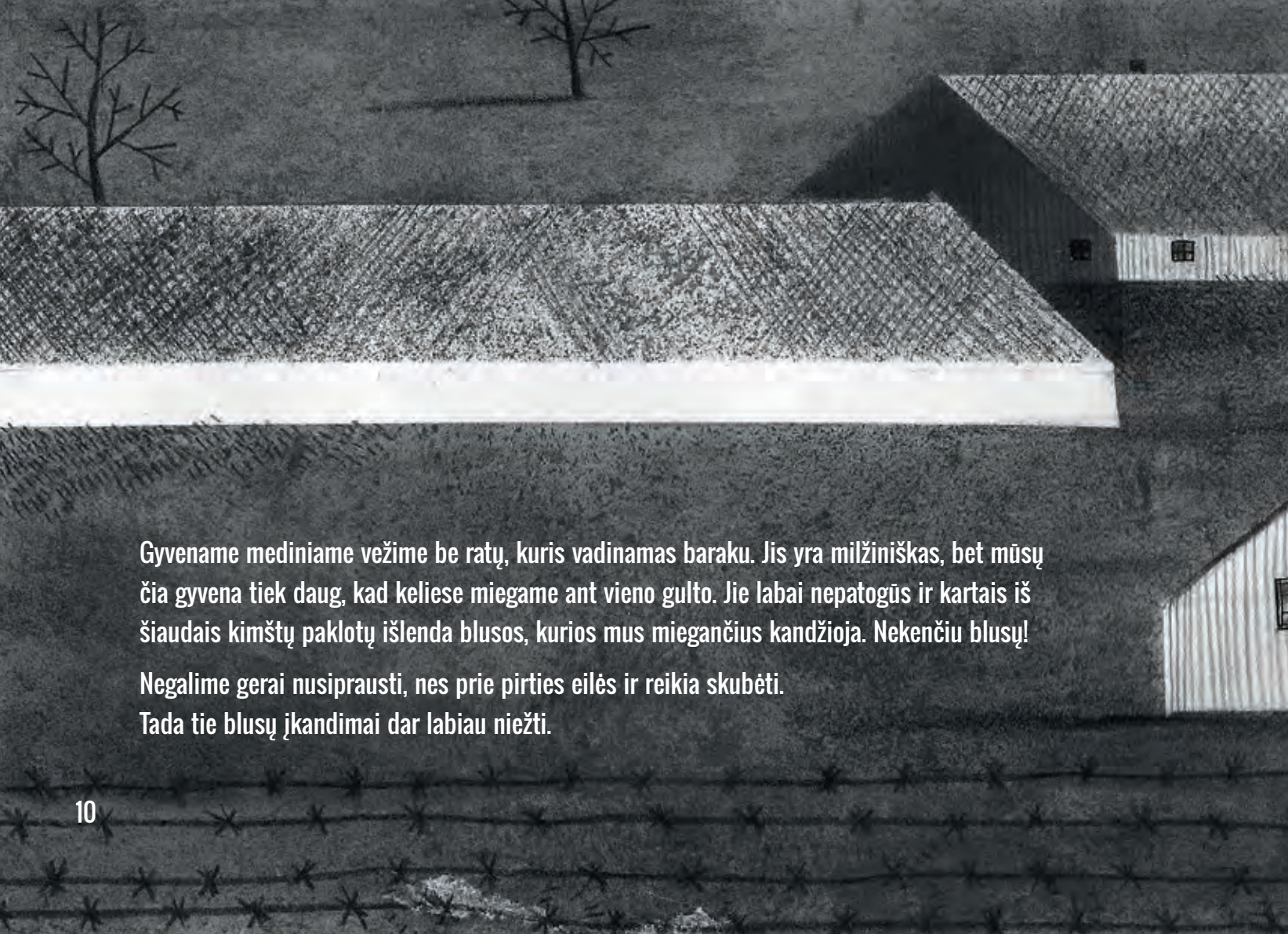

Gyvenu stovykloje. Mama sako, kad čia esame kelis mėnesius, bet manau, kad tai, kas buvo anksčiau, tėra tik sapnas. Mama sako, jog taip yra dėl alkio.

Stovykla tai tokia vieta, kur yra labai daug žmonių, kurie visai neatrodo kaip žmonės. Jie pavargę ir baisiai sulysę. Mama sako, kad tiems, kurie iki stovyklos buvo liekni yra lengviau, nes jų skrandžiai maži, o čia nėra ką valgyti.

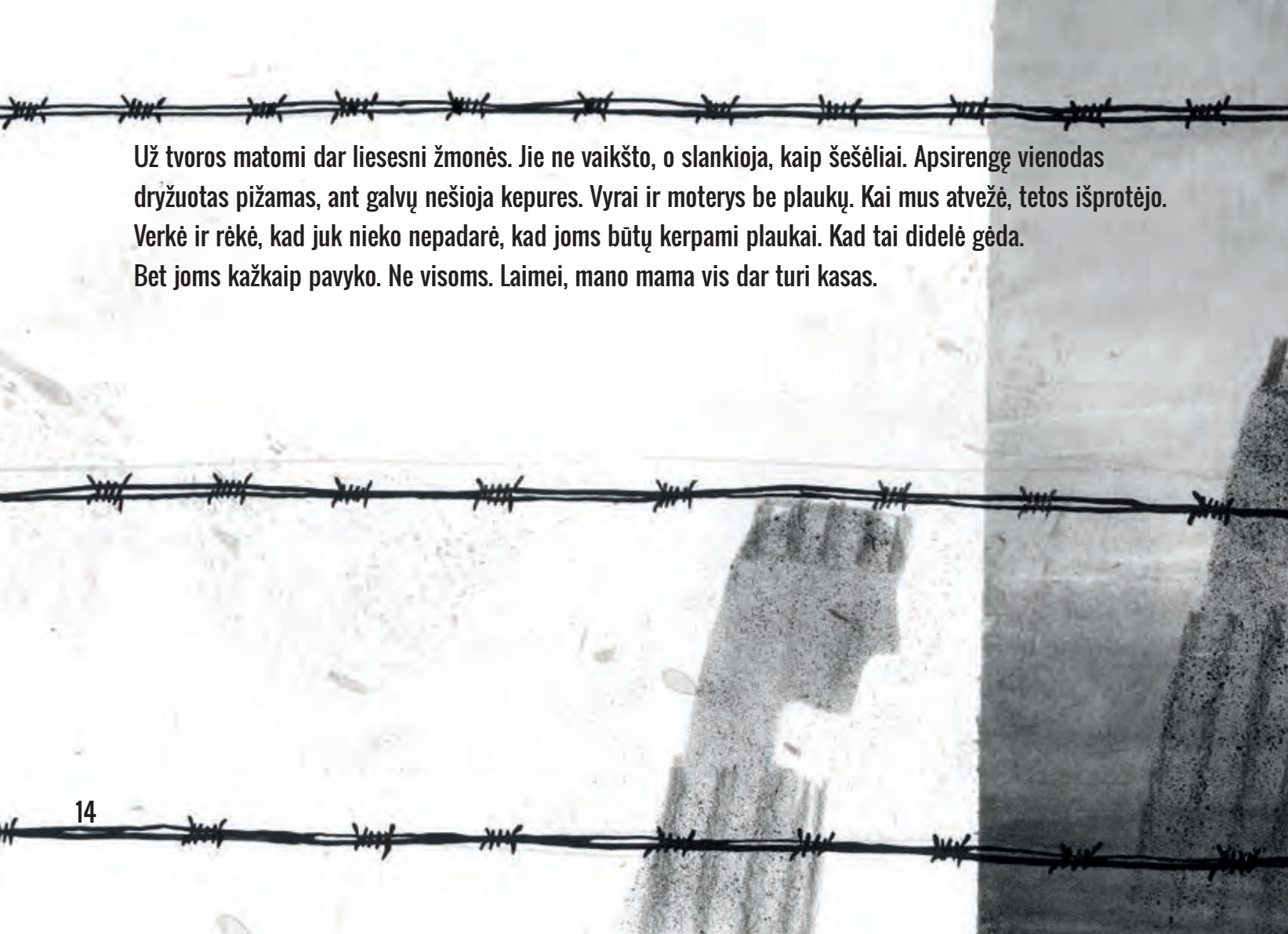
Gyvename mediniame vežime be ratų, kuris vadinamas baraku. Jis yra milžiniškas, bet mūsų čia gyvena tiek daug, kad keliese miegame ant vieno gulto. Jie labai nepatogūs ir kartais iš šiaudais kimštų paklotų išlenda blusos, kurios mus miegančius kandžioja. Nekenčiu blusų! Negalime gerai nusiprausti, nes prie pirties eilės ir reikia skubėti. Tada tie blusų įkandimai dar labiau niežti.

Čia visai smagu. Gyvename su tėvais ir tiesą sakant, visą dieną nieko neveikiame. Dėdės, kuriems neatėmė instrumentų, groja paguodai romų melodijas, bet nuo to laiko kai vokiečiai liepė groti vos jiems panorėjus, muzika labai nebedžiugina.

Už tvoros matomi dar liesesni žmonės. Jie ne vaikšto, o slankioja, kaip šešėliai. Apsirengę vienodas dryžuotas pižamas, ant galvų nešioja kepurės. Vyrų ir moterų be plaukų. Kai mus atvežė, tetos išprotėjo. Verkė ir rėkė, kad juk nieko nepadarė, kad joms būtų kerpami plaukai. Kad tai didelė gėda. Bet joms kažkaip pavyko. Ne visoms. Laimei, mano mama vis dar turi kasas.

Už tvoros nėra vaikų. Vien suaugę. Nežinau, kur dingę visi vaikai. Nerimauju, kad pasaulyje likome tik mes. Mama sako, jog tai neįmanoma.

Už tvoros yra kitos tvoros.

Be mamos ir tėčio čia numirčiau. Taip labai bijau. Tėtis sako, jog tai žydai bijo ir todėl jų stovykloje yra daugiausia. Ir kad jie galvoja, jog karas netrukus baigsis ir važiuosime namo. Mes, čigonai, žinome, kad turime patys savimi pasirūpinti. Ir todėl išgyvensime. Labai norėčiau, kad tėtis būtų teisus.

A black and white photograph showing a portion of a building's facade on the left. The building has several rectangular windows, some with vertical bars. A banner is stretched across the middle of the image, featuring the German phrase "ARBEIT MACHT FREI" in a stylized, outlined font. The banner is curved, following the contour of the building's edge. The background is a plain, light-colored wall.

ARBEIT MACHT FREI

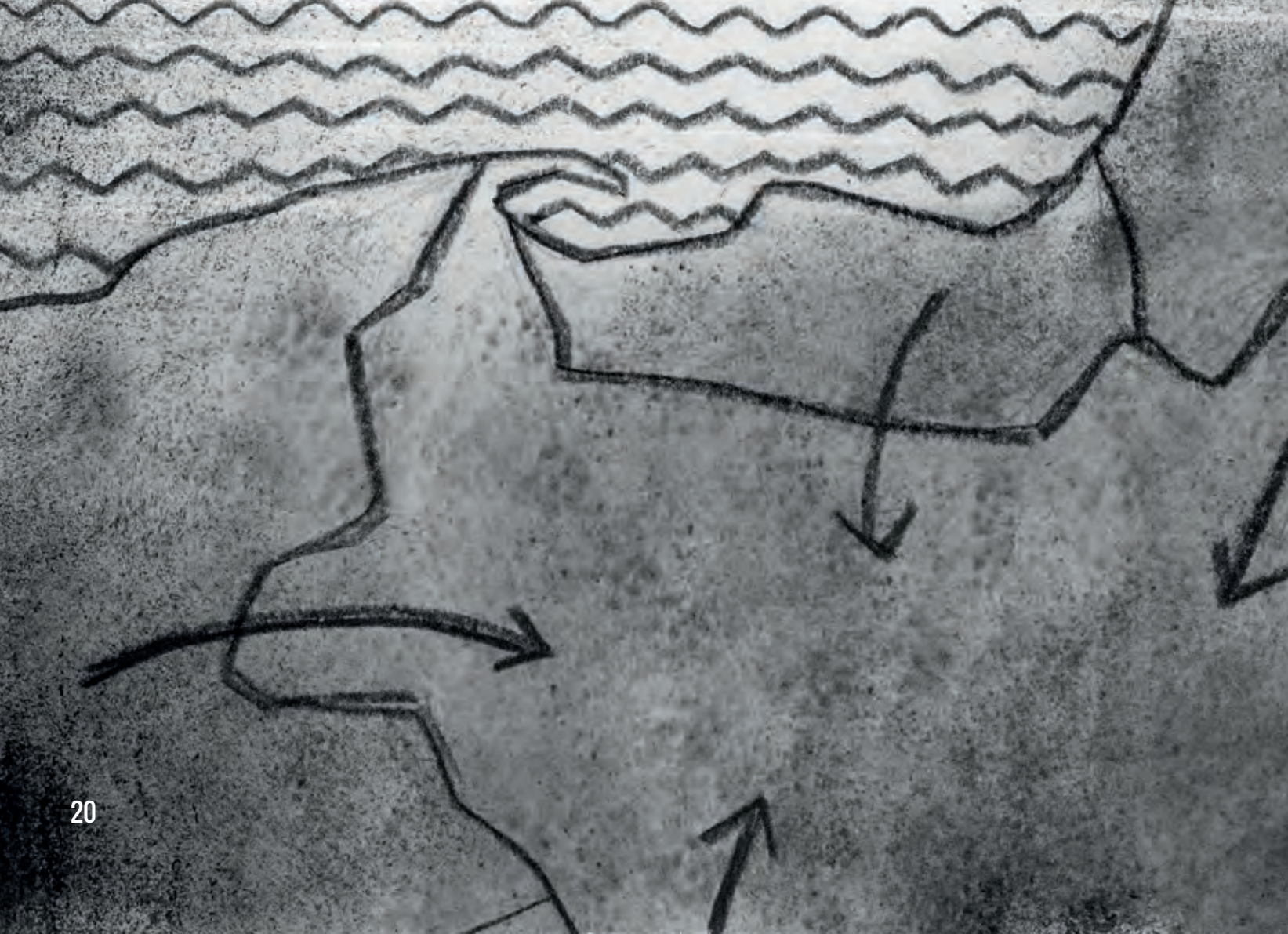

Taip pat tėtis sako, kad vokiečiai iš mūsų negauna jokios naudos, kuomet mėgino dėdes ir pusbrolius siųsti į darbą, tai jie buvo arba pernelyg pavargę, arba nėjo poromis, o išsisklaidydavo į šonus, arba bandė pabėgti. Ir dėl to, kad jiems taip trukdome, mus palieka ramybėje.

Kartą dėdė Bakro¹ pasakė, kad jeigu jie neturės jokios naudos iš mūsų, tai užmuš, bet tėtis ir kiti dėdės pradėjo rėkti, kad to neeisime.

¹ Bakro - romų k. avinas. Dėdės Bakro plaukai garbanoti.

Iliustracijoje esantis užrašas „Arbeit macht frei“ (vok. Darbas išlaisvina), matomas prie įėjimo į stovyklą.

NAUJOKAI

Vis dėlto visada grupė mūsų dėdžių ir pusbrolių eina į darbus. Nėra kitos išeities. Turbūt skaldo kažkokius akmenis, nes grįžta purvini ir mirtinai pavargę. Dažnai ir sumušti.

Kai kartą grįžo iš darbo pasklido žinia, kad vokiečiai atvežė naują čigonų grupę iš Lenkijos. Čia dauguma čigonų iš kitų šalių, todėl net apsidžiaugiau. Gal bus giminių. Turėjo atvykti labai daug.

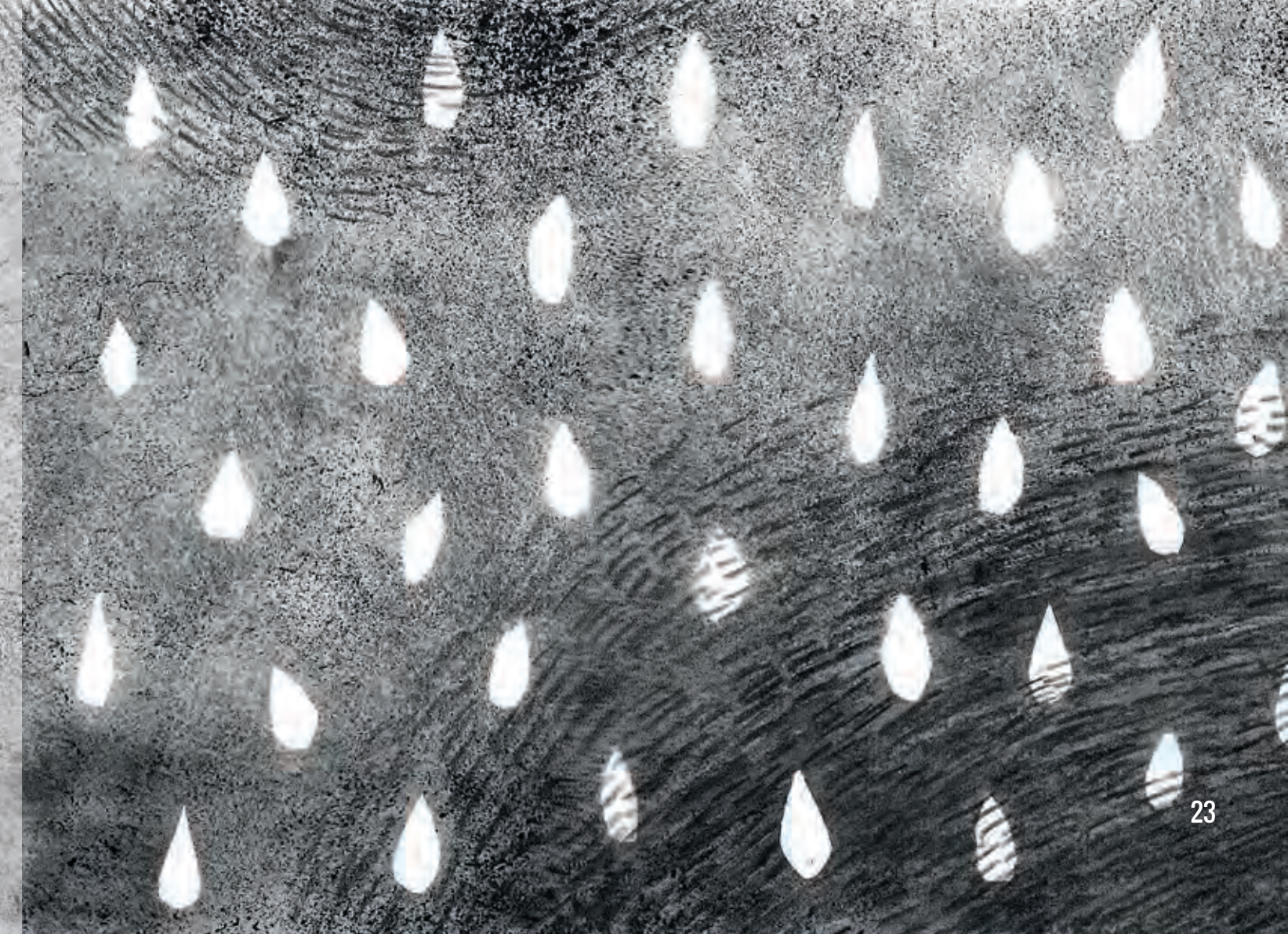

Tetos pradėjo dejuoti, kad jau dabar ankšta ir visai dienai gauname vos dvi duonos riekės ir truputį kažkokio birzgalo, o dešros gabalus, nykščio dydžio, ir taip atiduodame tiems, kurie dirba, ir kas dabar bus. Aš tai džiaugiausi, kad gal atvažiuo kas nors, kas man patinka.

Prisimenu, kai anksčiau atvažiuodavo šeima, visada rengdavome pativ², bet iškart labai nusimenu, juk neturime maisto. Ir nesinori dainuoti, nei juoktis. Tik verkti.

Atėjo vakaras, bet čigonų į mūsų stovyklos dalį neatvedė. Dėdė Anzelmas iš Austrijos, labai mokytas romas, pasakė, kad jie pateko į dujų kamerą. Klausiau mamos, kas tai, bet ji tik apsverkė. Tėtis mane apkabino ir pasakė, kad jie nebegyvi.

Anksčiau mačiau žmones, kurie mirdavo. Nes, pavyzdžiui, vokiečiai juos sumušė. Bet negalėjau suprasti, kodėl vokiečiai vienu kartu nužudė tiek daug žmonių. Negalėjau miegoti. Galvojau apie tai, kad bijau. Ir kad tai neteisinga. Turbūt tą naktį tapau suaugusiu. Nes suaugę stovykloje yra liūdni.

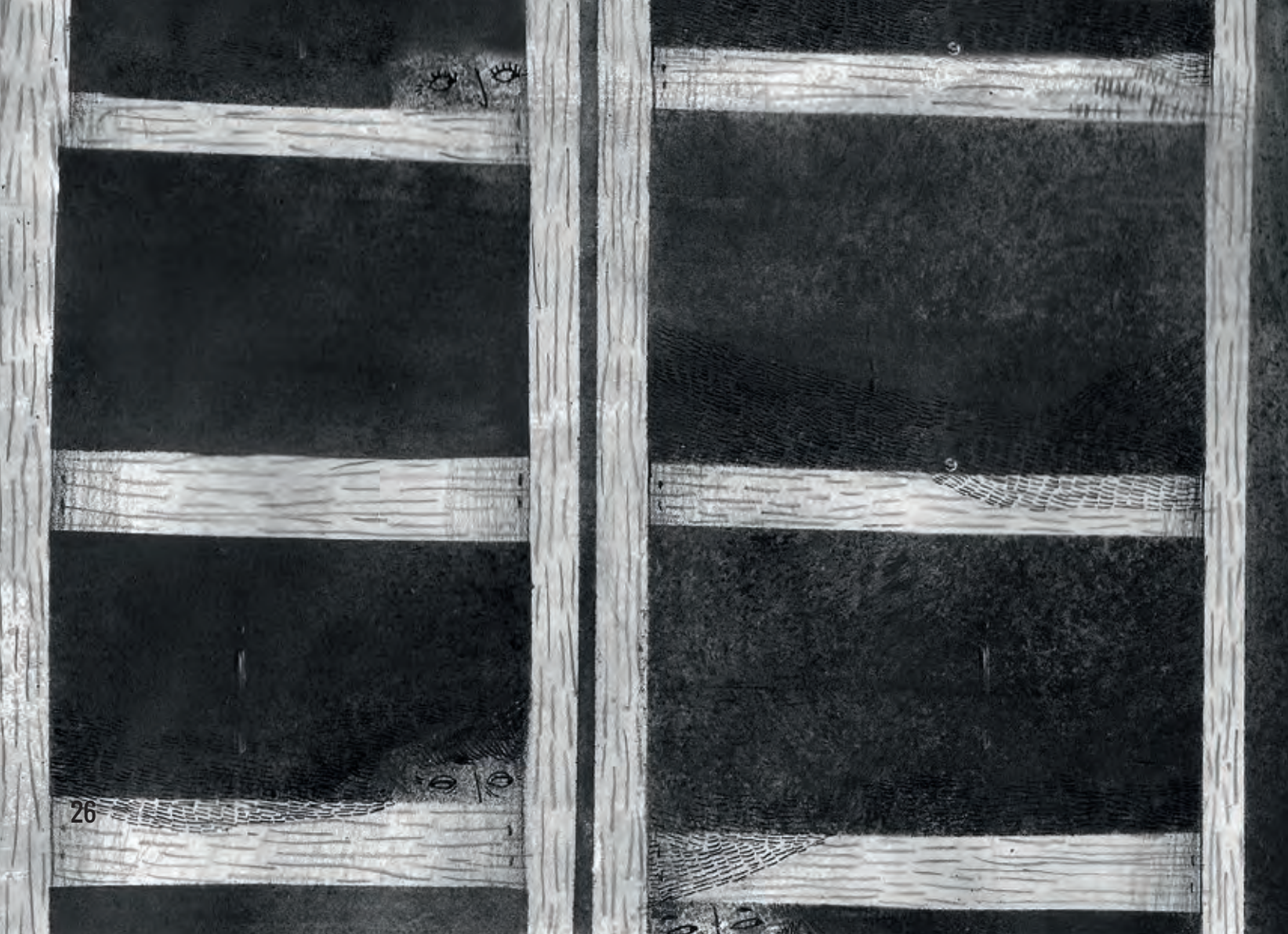

VIENS DU TRYS

Stovykloje yra draugų iš įvairių šalių. Iš Vokietijos, Austrijos, Čekijos, Olandijos, Vengrijos ir net nepamenu iš kur dar. Vienas kitą suprantame, kadangi tarpusavyje kalbame čigoniškai. Kartais nežinome kokio nors žodžio ir tada prasideda įdomybės, nes bandome susikalbėti. Daug juokiamės.

Rengiame įvairius žaidimus. Mama sako, kad tai gerai, nes taip tampame stipresni. Tik kartais tie žaidimai ne itin pavykę, kai esame labai alkani, neturime jėgų.

Pavyzdžiui, yra toks žaidimas, kai skaičiuojame. Tuos, kurie yra ligoti arba silpni, lengva suskaičiuoti, nes jie nejuda. Bet jei kas turi daugiau jėgų, tai slepiasi arba net pabėga ir tada sunkiau suskaičiuoti. Taip pat žaidžiame slėpynių. Mama sako, kad stovykloje reikia mokėti gerai pasislėpti. Mes tai mokame. Mums labiau patinka skaičiuoti.

Kažkada mums pavyko suskaičiuoti tris šimtus vaikų. Nežinau, ar jų tiek yra, ar daugiau, nes dalis tikrai pasislėpė. Bet ir tai turbūt daug.

ESI DĒMĒTAS

- Esi dēmētas! - juokiamēs iš Johanno.
- Vaje, atrodai kaip salamandra!

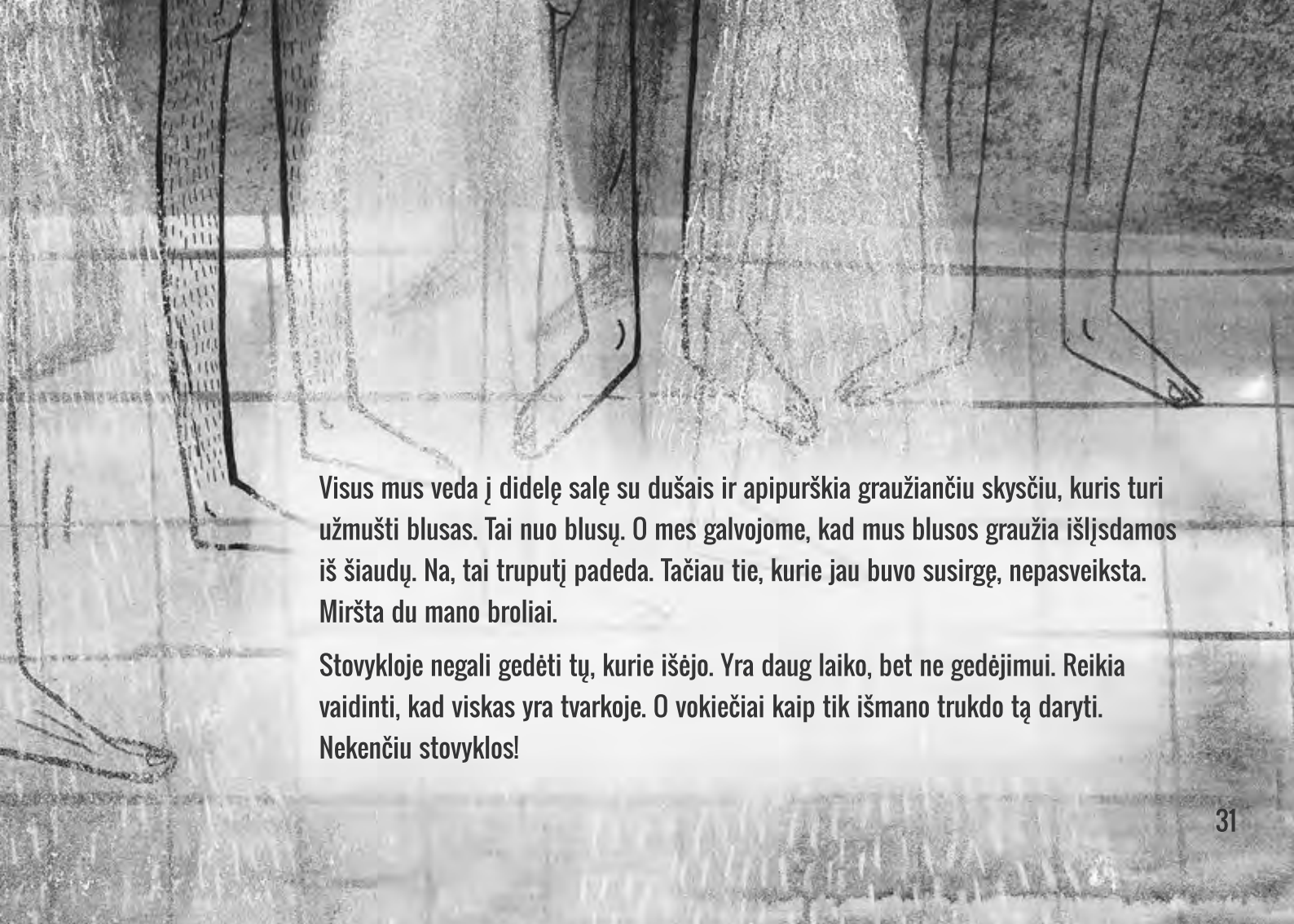
Vēliau paaīškēja, kad Johanno bērīmas visai nejuokingas. Daug žmonių mūsu barake serga šiltīne. Pirmiausiai pradeda karščiuoti ir neturi jēgų nultipti nuo gultų³. Vēliau yra vis blogiau. Atlekia vokiečiai ir visus išvaro. Kai kurie negali atsistoti...

AUS!

Visus mus veda į didelę salę su dušais ir apipurškia graužiančiu skysčiu, kuris turi užmušti blusas. Tai nuo blusų. O mes galvojome, kad mus blusos graužia išlįsdamos iš šiaudų. Na, tai truputį padeda. Tačiau tie, kurie jau buvo susirgę, nepasveiksta. Miršta du mano broliai.

Stovykloje negali gedėti tų, kurie išėjo. Yra daug laiko, bet ne gedėjimui. Reikia vaidinti, kad viskas yra tvarkoje. O vokiečiai kaip tik išmano trukdo tą daryti. Nekenčiu stovyklos!

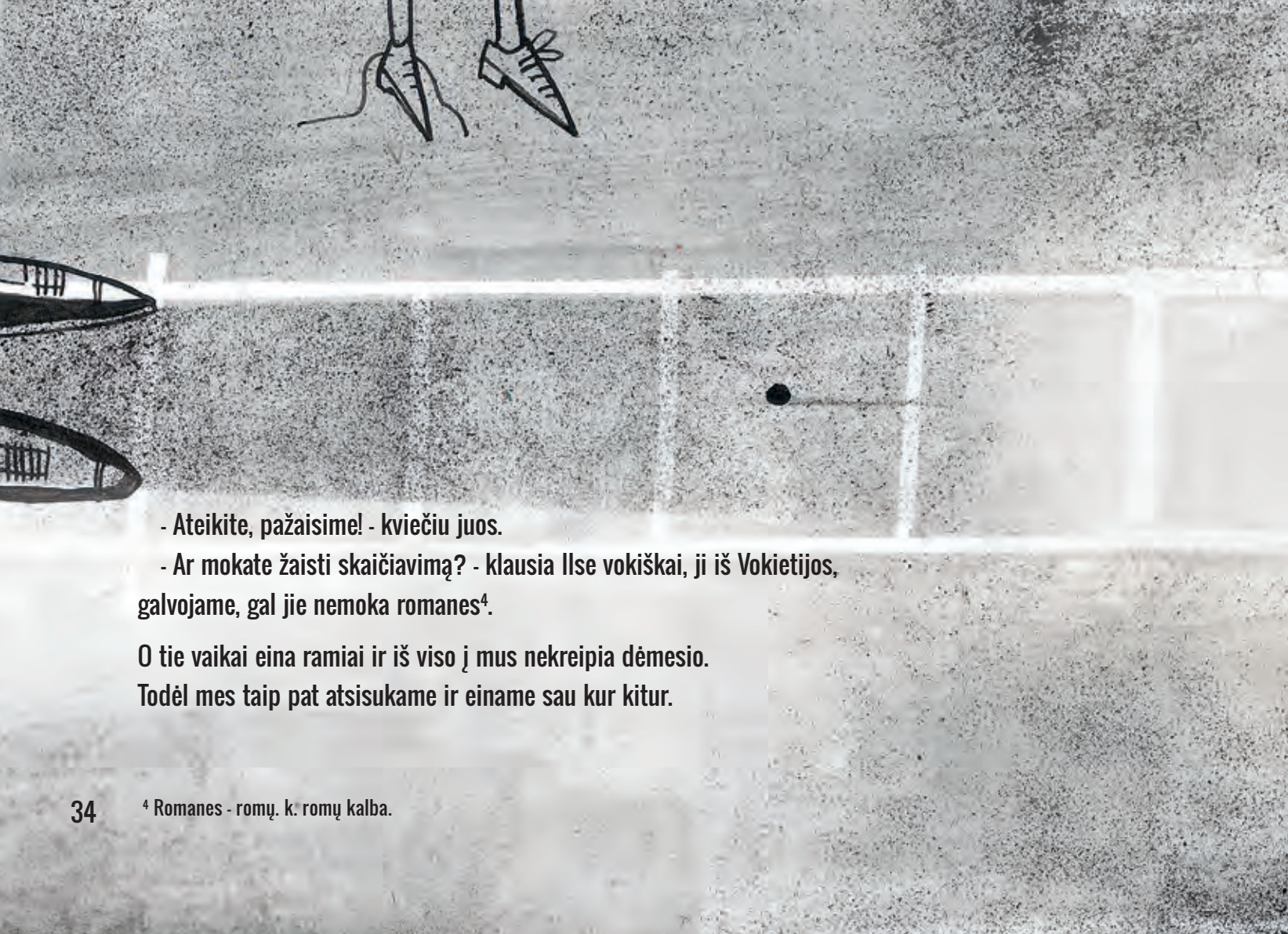

GALVOJAU, KAD VAIKAI ŽAIDŽIA

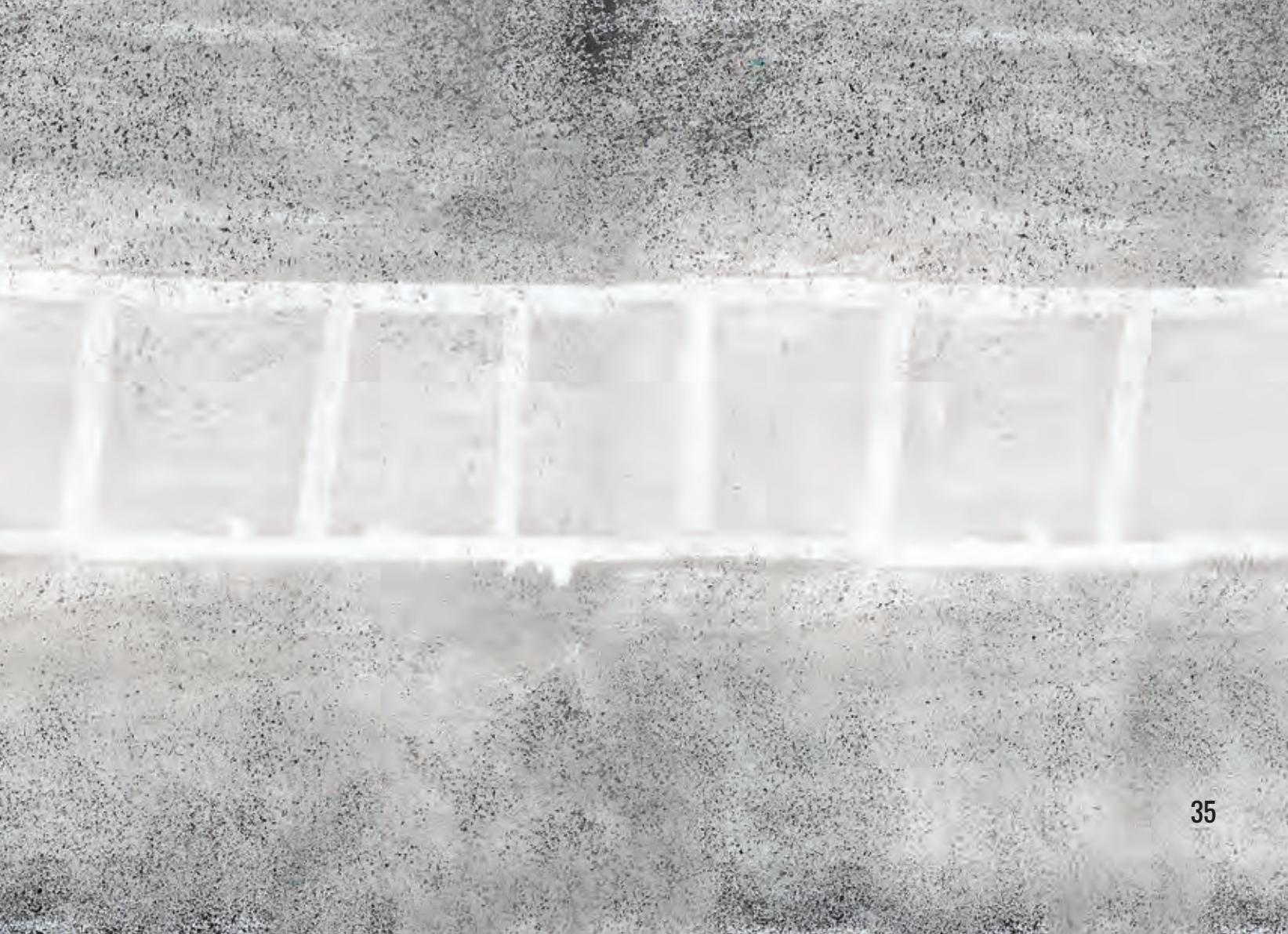
Per mūsų stovyklos dalį veda grupę vaikų be tėvų. Maždaug po lygiai berniukų ir mergaičių. Atvyko iš Vokietijos, Mulfingeno. Aš, mano sesuo ir dar keli vaikai, jau ilgai gyvenantys stovykloje, bėgame šalia šios grupės, o vokiečiai mums nieko nedaro ir net nerėkia, tik juokiasi.

Tie vaikai labai keisti. Atrodo truputį geriau nei mes, ne tokie liesi, bet jų veidai labai liūdni.

- Ateikite, pažaisime! - kviečiu juos.
- Ar mokate žaisti skaičiavimą? - klausia Ilse vokiškai, ji iš Vokietijos, galvojame, gal jie nemoka romanes⁴.

O tie vaikai eina ramiai ir iš viso į mus nekreipia dėmesio.
Todėl mes taip pat atsisukame ir einame sau kur kitur.

Užtruko porą dienų kol jie pradėjo kalbėti. Nebevengė mūsų, net mūsų tetų ir dėdžių.

- Kodėl neturite tėvų?

- Nes esame iš našlaičių prieglaudos - atsako Josef.

- Ir neturite tėvų?

- Ne.

- O kaip yra toje prieglaudoje?

- Baisu. - Tuomet daugiau nesužinojau.

Bet jie visada liūdni. Mes taip pat, tačiau mes bandome kažką daryti, kad negalvotume apie alkį ir baimę. O jie nieko. Tik sėdi. Arba vaikšto. Veidai liūdni.

Kartą užkalbinau būtent tą Josefą.

- Galvojau, kad vaikai žaidžia.

O jis pasakoja, kad prieglaudoje gadže⁵, kurie buvo gydytojai juos gydė, nors jie visai nesirgo. Ir kad skaudėjo. Ir kad jis jau nebesugeba žaisti. Ir norėtų tik numirti.

Mama negali man paaiškinti, kodėl Josefas ir kiti vaikai iš prieglaudos yra tokie.

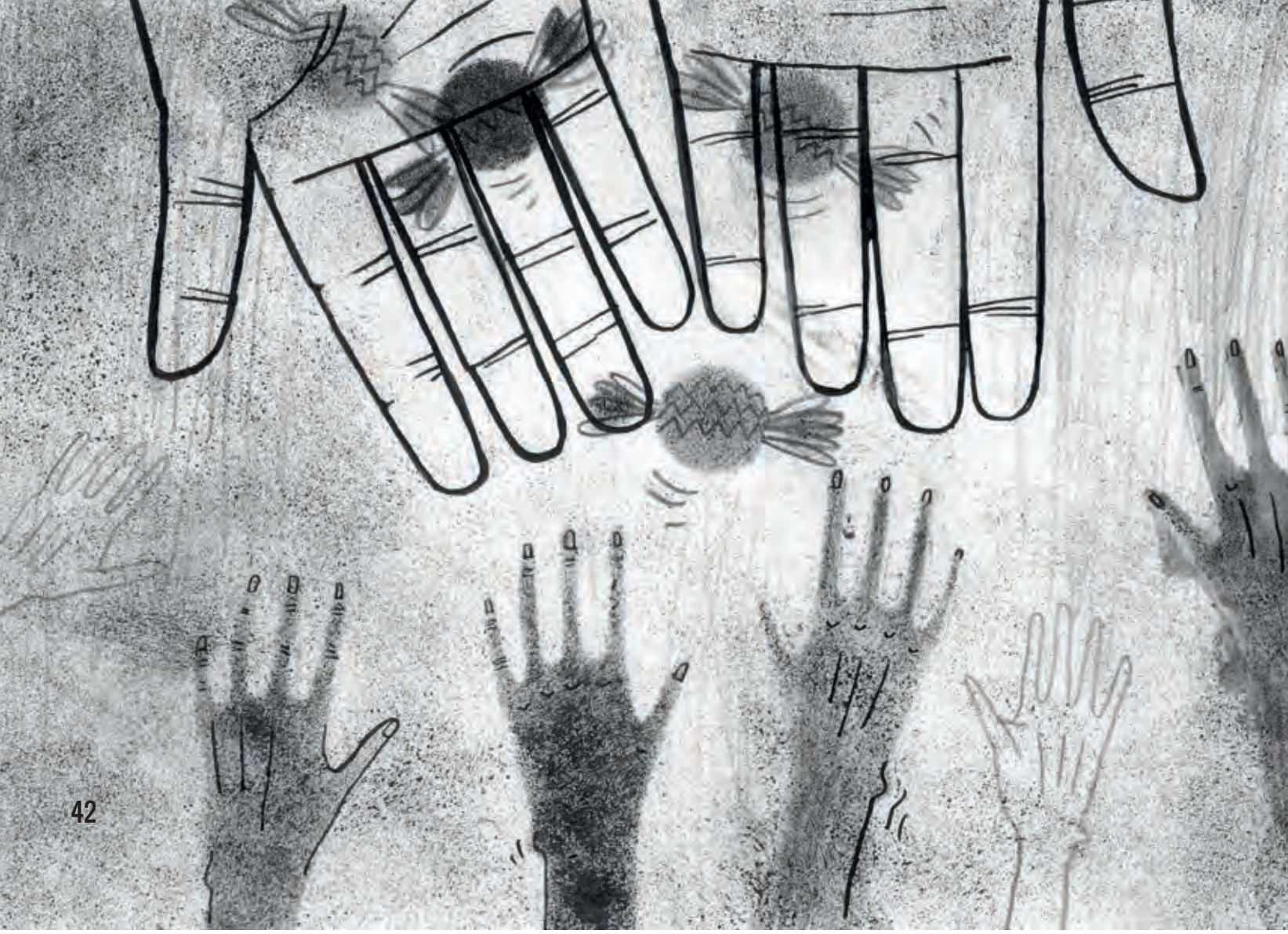
Liepia tik daryti viską, kad negalvočiau apie baimę. Ir valgyti viską, ką pavyks rasti. Net žolę. Nes turiu išgyventi.

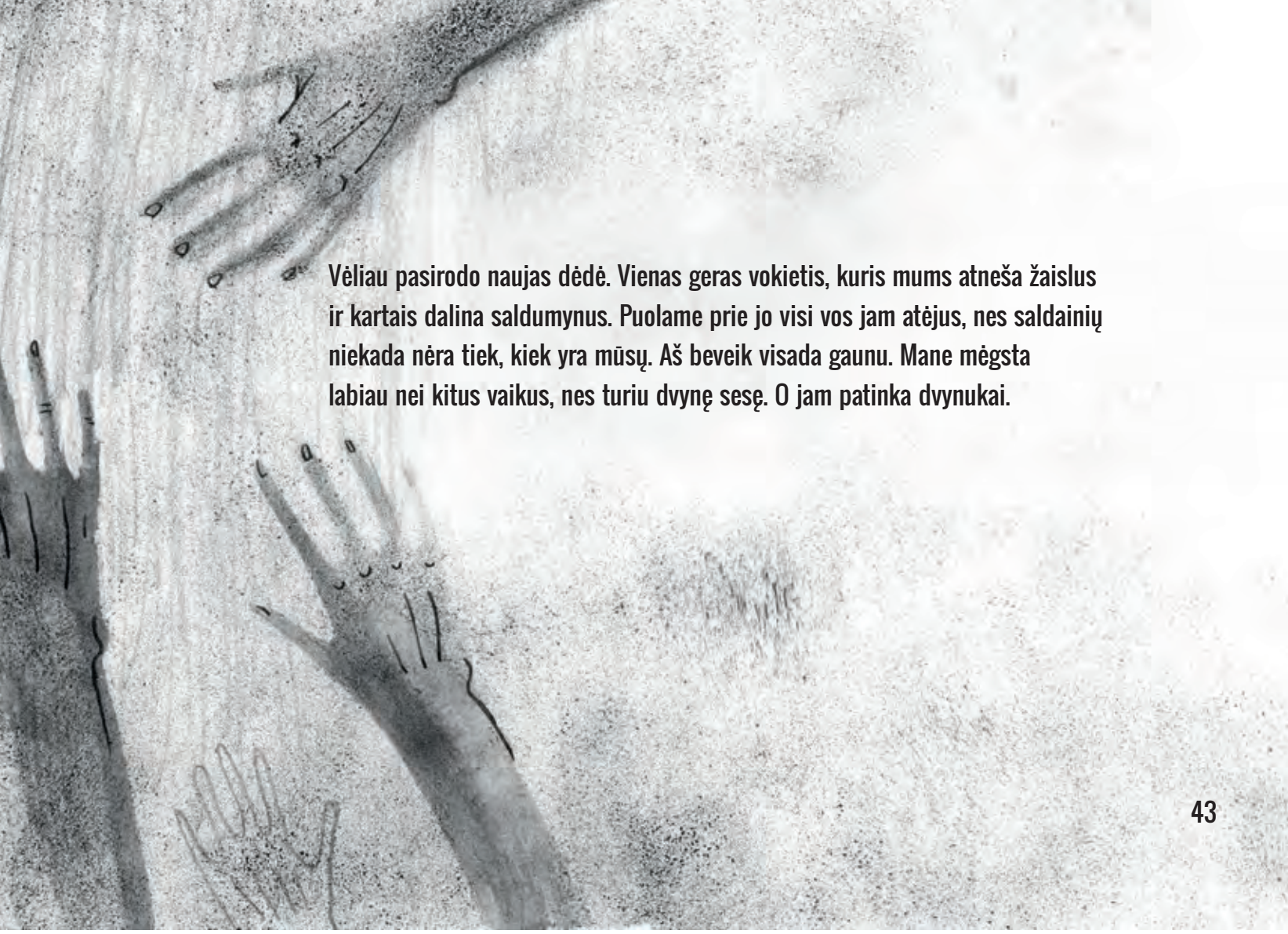

KINDERGARTEN IR NAUJAS DĖDĖ

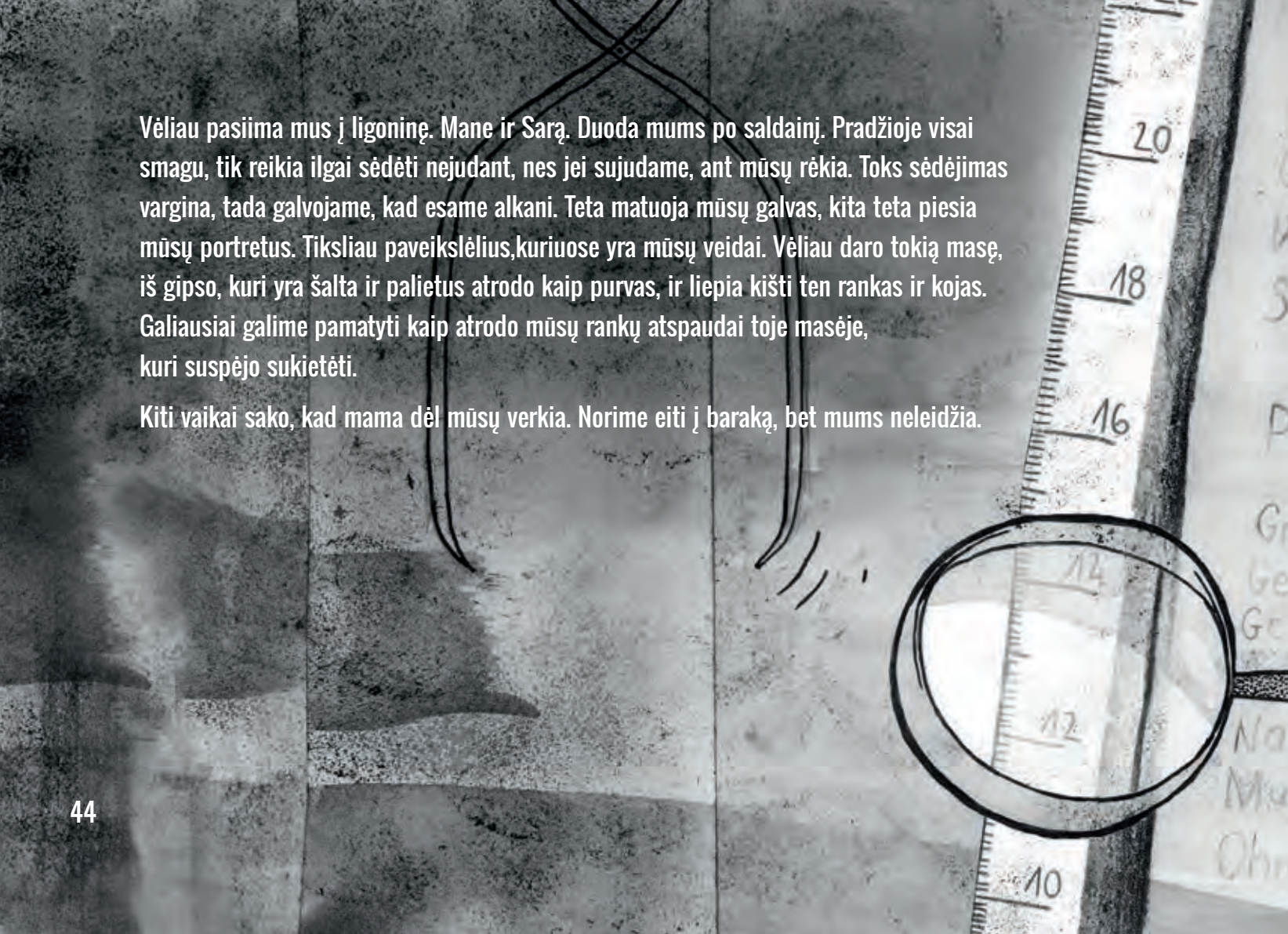
Jau buvo visai šilta, kai vokiečiai mums įrengė Kindergarten, t.y. darželį. Tiksliau vokiečiai jį sugalvojo, o aptvėrė čigonai. Pradžioje nežinome, kas tai. Žino vaikai iš prieglaudos. Galime ten leisti laiką. Visi vaikai kartu.

Vēliu pasirodo naujas dėdė. Vienas geras vokietis, kuris mums atneša žaislus ir kartais dalina saldumynus. Puolame prie jo visi vos jam atėjus, nes saldainių niekada nėra tiek, kiek yra mūsų. Aš beveik visada gaunu. Mane mėgsta labiau nei kitus vaikus, nes turiu dvynę sesę. O jam patinka dvynukai.

Vėliau pasiima mus į ligoninę. Mane ir Sarą. Duoda mums po saldainį. Pradžioje visai smagu, tik reikia ilgai sėdėti nejudant, nes jei sujudame, ant mūsų rėkia. Toks sėdėjimas vargina, tada galvojame, kad esame alkani. Teta matuoja mūsų galvas, kita teta piesia mūsų portretus. Tiksliau paveikslėlius, kuriuose yra mūsų veidai. Vėliau daro tokią masę, iš gipso, kuri yra šalta ir palietus atrodo kaip purvas, ir liepia kišti ten rankas ir kojas. Galiausiai galime pamatyti kaip atrodo mūsų rankų atspaudai toje masėje, kuri suspėjo sukietėti.

Kiti vaikai sako, kad mama dėl mūsų verkia. Norime eiti į baraką, bet mums neleidžia.

Nr. 09137x

Name: _____ Vorname _____

Rasse: _____ Alter _____

Gebort: _____

Wohnort: _____

Strasse: _____

Personenbeschreibung:

Grösse: _____

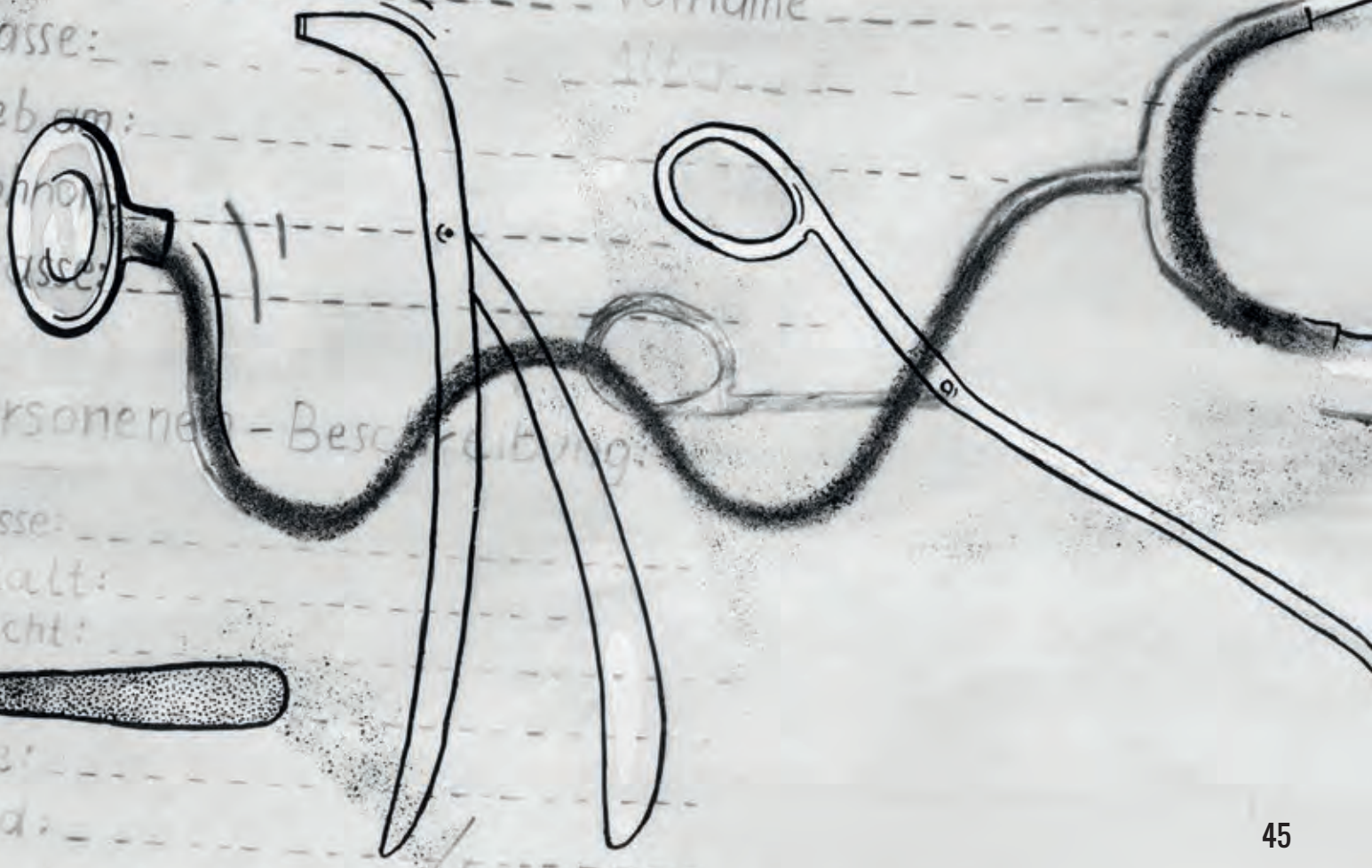
Gestalt: _____

Gesicht: _____

Nase: _____

Mund: _____

Ohren: _____

Sarai į akį įbeda ilgą adatą. Tikrina, ar galima pakeisti akių spalvą. Jai labai skauda. Klausia, ar ir man skauda, juk esu jos brolis dvynys. Sakau, kad skauda. Grįžtame į baraką. Mama verkia. Sara labai serga. Ryte Sara yra nebegyva. Vėl yra kaip tada, kai daug čigonų sirgo šiltine. Suprantu Josefą.

BĒGA!

Dēdēs sako, kad dabar mums galas. Mes nenorime. Jie sako, kad reikia bandyti pabēgti. Net jei kažkurj nušaus, gal kitiems pavyks. Bēga. Mes verkiame.

Ryte vokiečiai stipriai muša visus čigonus. Mes vėl verkiame. Bet ir šypsomės, nes žinome, kad keliems čigonams pavyko pabėgti. Ir kad jie gyvens. Mes irgi norime gyventi.

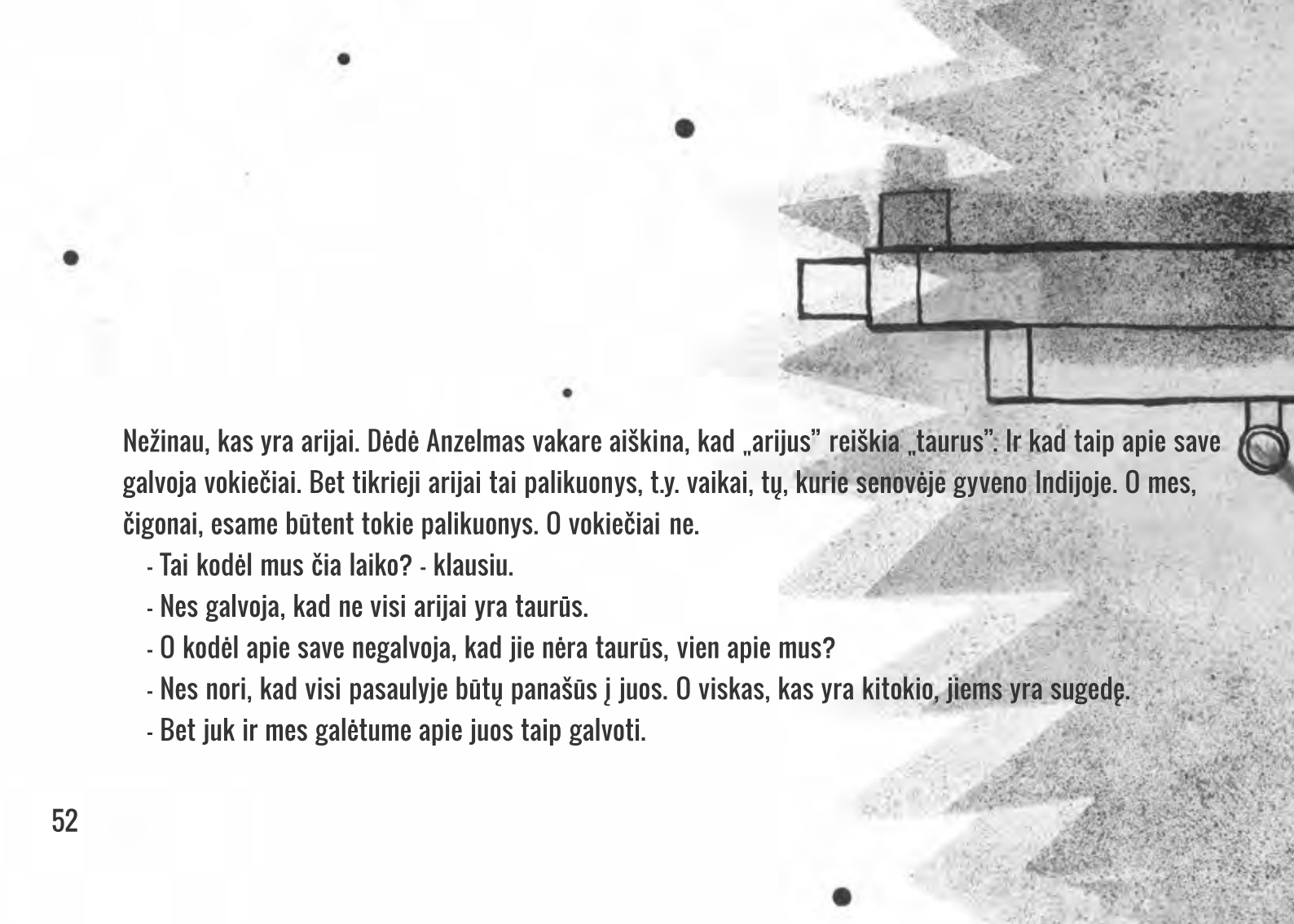
HALT!

STÓJ!

DĖDĖ ANZELMAS IR ARIJAI

Vienas piktas vokiečių sako, kad esame purvini. Dėdė Anzelmas, tas mokytas, nes prieš karą studijavo Vokietijoje, trenkia jam į veidą ir sako, kad mes esame tikresni arijai nei jis. Vokiečių yra vienas, todėl nieko nedaro Anzelmui, nes tas jam smarkiai trenkė ir vokiečių išvirto.

Nežinau, kas yra arijai. Dėdė Anzelmas vakare aiškina, kad „arijus“ reiškia „taurus“. Ir kad taip apie save galvoja vokiečiai. Bet tikrieji arijai tai palikuonys, t.y. vaikai, tų, kurie senovėje gyveno Indijoje. O mes, čigonai, esame būtent tokie palikuonys. O vokiečiai ne.

- Tai kodėl mus čia laiko? - klausiu.
- Nes galvoja, kad ne visi arijai yra taurūs.
- O kodėl apie save negalvoja, kad jie nėra taurūs, vien apie mus?
- Nes nori, kad visi pasaulyje būtų panašūs į juos. O viskas, kas yra kitokio, jiems yra sugedę.
- Bet juk ir mes galėtume apie juos taip galvoti.

Barake darosi tylu. Nežinau, kodėl.
Dėdė Anzelmas mane apkabina, o aš jau žinau, kad tai atsisveikinimas.
Nes ryte jį nubaus už to vokiečio sumušimą.

KAS MUMS NUTIKS?

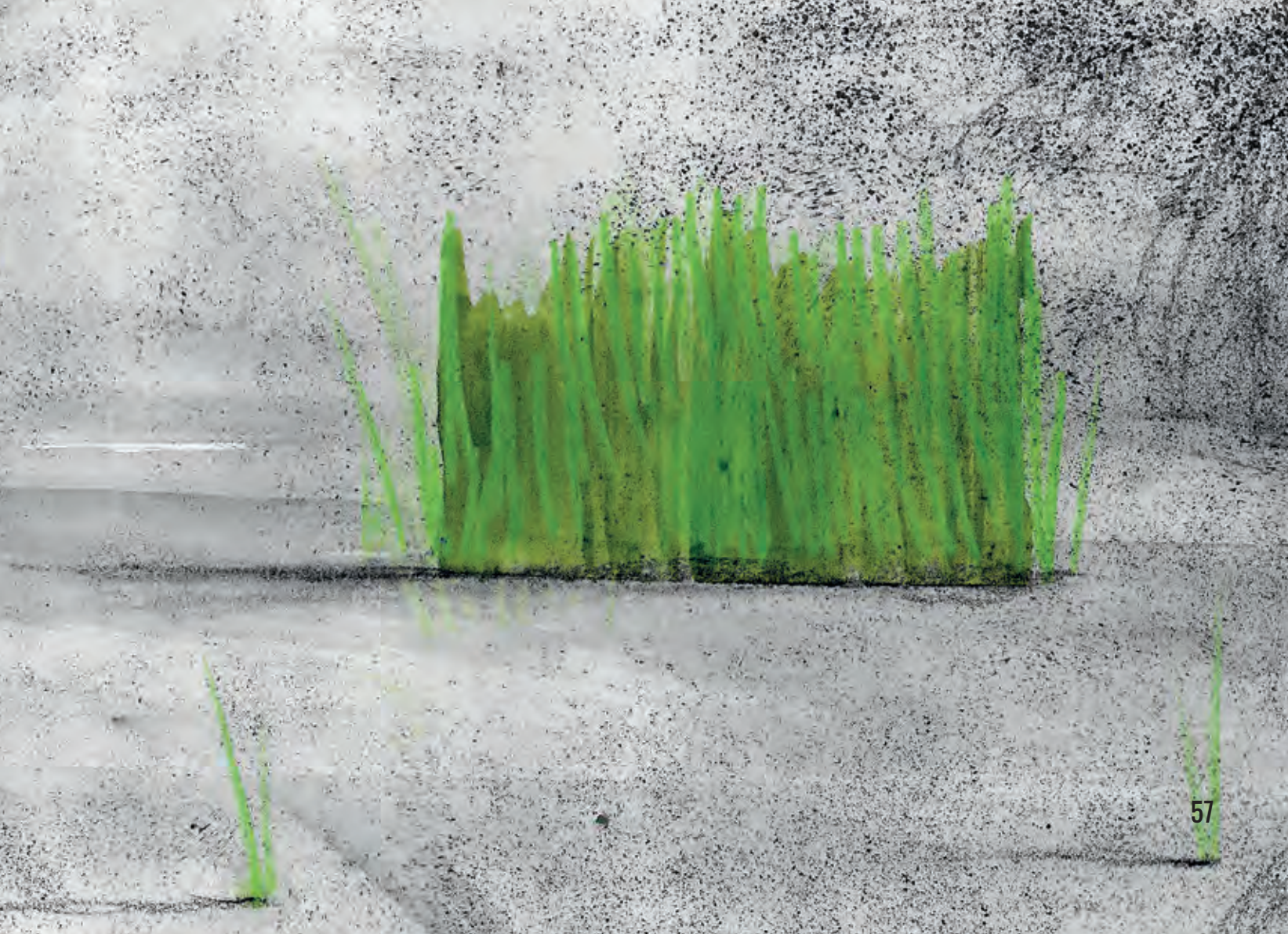
Noriu, kad tai daugiau niekada nepasikartotų. Noriu, kad grįžtų tas sapnas, kuriame nebuvo vielos, stovyklos, bado, blusų ir mirties. Noriu, kad Sara būtų gyva.

Verkiame, nes jau žinome, kad iš čia neįmanoma išeiti. Jog tai neteisinga, kai vieni žudo kitus, nes galvoja, kad jie yra sugedę. Juk mūsų net nepažįsta.

O aš esu Bachtalo. Tai reiškia „lydimas sėkmės“.

FAKTAI TĖVAMS

Čigonų šeimų stovykla, vadinama Familienzigeunerlager, Birkenau stovyklos B II e dalyje veikė 17 mėnesių. Nuo 1943 m. vasario iki 1944 m. liepos ten buvo laikomi romai iš Austrijos, Vokietijos, Čekijos ir Lenkijos, mažesnės grupės romų iš Prancūzijos, Olandijos, Kroatijos (Jugoslavijos), Belgijos, Sovietų Sąjungos, Lietuvos, Vengrijos, Norvegijos ir Ispanijos.

Čigonų stovyklos teritorijoje vyko žiaurūs medicininiai eksperimentai su vaikais, kuriuos vykdė dr. Josef Mengele. Pagal liudijimus pirmiausia vaikus prisijaukindavo dalindamas saldumynus.

Galutinė čigonų stovyklos likvidacija vyko 1944 m. naktį iš rugpjūčio 2 į 3 d.

Dujų kameroje tuomet buvo nužudyti 3 tūkstančiai romų. Iš viso Auschwitz-Birkenau laikyta apie 23 tūkstančius romų. Iš jų mažiausiai 20 tūkstančių mirė nuo bado, ligų arba buvo nužudyti.

Dar neseniai romai net neįsivaizdavo, kad jų etninė/tautinė grupė II pasaulinio karo metu buvo naikinama planiškai ir sistemiškai, taip pat kaip žydai. Šis jų istorijos aspektas Samudaripen, t.y. romų holokaustas, šiandien sudaro vieną svarbiausių jų tapatybės sudėtinių dalių, šalia kalbos, vėliavos, himno ar kelionių mito. Auschwitz-Birkenau Ziegnerlager likvidavimo metinės rugpjūčio 2 d. yra minimos kaip Tarptautinė romų holokausto aukų atminimo diena. Be to 2011 m. liepos 29 d. Lenkijos Seimas paskelbė rugpjūčio 2-ąją Romų ir sinti holokausto aukų atminimo diena Lenkijoje, tai romams ir lenkams tapo istorinės svarbos įvykiu.

NATALIA GANCARZ

Etnologė, romų kultūros tyrinėtoja, rašytoja, scenaristė, dizainerė. Krokuvos Jogailos universiteto Literatūros ir meno studijų absolventė. „Studia Romologica“ redakcijos sekretorė. Mokslinių publikacijų, taip pat eilėraščių ir prozos autorė. Jos knyga „Smakowanie Podgóry“ XVII festivalyje Galicijos literatūros rudenio pripažinta geriausiu 2007 m. poezijos debiutu. 2011 m. išleido eiliuotą abėcėlę romų vaikams „Romano Abecadło“. Terapinių pasakų autorė. Be rašymo užsiima edukacinių priemonių kūrimu.

Tekstas: Natalia Gancarz
Iliustracijos: Diana Karpowicz
Originalus pavadinimas: Mietek na wojnie, Muzeum Okręgowe w Tarnowie 2013

©2017 Natalia Gancarz
©2017 Diana Karpowicz

Leidejas:
Lenkijos institutas Vilniuje
Didžioji g. 23, LT-01128
Vilnius

Knygos leidybą parėmė Tautinių mažumų departamentas prie LRV

I leidimas
Vilnius 2017

